
Ідея варта підтримки

Анатолій Козлов,
*доктор філологічних наук, професор
Криворізького державного
педагогічного університету*

У період нинішнього, досить своєрідного, оновлення навчально-виховної системи в Україні здійснюються найрізноманітніші пошуки справді нових шляхів і способів навчання та виховання. Та більшість із цих "но-

вацій" (особливо "інновацій") не лише удосконалюють ці шляхи і способи, не лише не формують на їх підставах струнку й дієву систему (чи то, бодай, якусь її подібність), а й руйнують усі попередні, тисячоліттями

набуті та випробувані нашими предками вірці, схеми, цілісні утворення. І усе це відбувається перш за все тому, що переважна більшість "педагогів-оновлювачів", поглинутих глобалізаційними процесами, бездумно засвоює чуже, сприймаючи і безвідповідально-послідовно нав'язуючи його сучасній українській школі як незаперечну істину в останній інстанції. Відтак замість того, щоб ґрунтовно задуматись над сучасними проблемами національної освіти і виховання, в тому числі і викладання української літератури, маємо сліпе наслідування усього чужоземного, рабське схилення перед ним, механічне перенесення його на український ґрунт без урахування природи і особливостей українського національного характеру, української національної психології, звичаїв української національної педагогіки. За цього також необхідно пам'ятати: таке бездумне озброєння людини знаннями, уміннями та навичками навіть не передбачає вказівки на те, коли, як і для чого саме слід використовувати їх, хоча сутністю виховання є спрямування природно-спадкоємних (рефлекторно-інстинктивних та інтуїтивних) здібностей, знань, умінь і навичок на добро, добротворення, на благо людям і всьому людству або на зло, злоторення, чи на лихо людям і всьому живому на землі. На жаль, нині удосконалюється переважно перше, тобто — навчання та ще й без відповідного зв'язку із щойно названими освітньо-виховними настановами та завданнями.

Докладаючи якнайбільше зусиль саме до такого "оновлення" (частіше всього — перелицювання та переосмислення старого і вже зовсім рідко — удосконалення), ми відриваємо нашу освіту від її народного ґрунту й опускаємося, як уже було сказано, часом до примітивного мавпування перед чужими технологіями, до тупого набивання пам'яті "об'єктів навчання" справді важким баластом знань, формул і теорій. І тоді "самым умным" стає (насправді ж — оголошується) не той, хто хоча б щось ґрунтовно з'ясував й до кінця зрозумів, і вже зовсім не той, хто знає як, коли і для чого потрібно використовувати набуті знання, уміння і навички, а той, хто багато запам'ятав і дуже швидко (швидко! швидко!!) може пригадати їх, хто досягає якнайбільш точного відновлення тупо запам'ятованої інформації. Така освіта відганяє від себе справді талановитих безглуздом прищепленням молодій людині хворобливого честолюбства, яке процвітає в процесі далеко не завжди розумних та справедливих "конкурсів", "олімпіадувань", зорепадів золотих та срібних медалей і т.д., і т.п. Та, зрештою, учні ж — не спортсмени і не майбутні воїни Спарти! Тому міркування О.Лук'яненка про ведичних волхвів, взаємини учня та учителя і їх призначення у навчально-виховному процесі стародавньої Русі-України — на часі і потребують особливої уваги сучасних учених-педагогів та працівників освіти.

Мабуть, на цьому, досить невеселому тлі будь-які спроби педагогів глибоко, без сліпого та зайвого захоплення "інноваційними технологіями" осмислити усі, тисячоліттями випробувані надбання й бажання повернути до життя все придатне саме у навчально-виховному процесі, може сприйматися неоднозначно: і як спроба загальмувати такий "шикарний" прогрес (та особливо "дискурс"!), і навіть як анахронізм звичайний. Відмовилися ж називати освіту народною, то чому б не відмовитися і від школи-родини, і від ідеї родового знання, родошанування, родовідповідності, родоцентричної педагогіки загалом, адже вони є не чим іншим як конкретизацією саме народності й народного та національного духу, одним із дієвих способів проти-

стояння повсюдному і нищівному наступу глобалізації. Тож дуже добре, що часопис "Українська література в загальноосвітній школі" не залишився байдужим до такого стану справ, започаткувавши статтею О.Лук'яненка "Повернення фенікса: родоцентрична педагогіка" обговорення таких злободенних проблем сучасної національної школи і педагогіки, як 1) вибір та обґрунтування національних підстав їх подальшого становлення і розвитку, 2) протистояння згубному впливу чужоземщини, наслідки якого пожинаємо у вигляді космополітизму світоглядних уявлень та переконань значної частини нашої молоді, 3) жорстокого і цілеспрямованого насаджування культу грошей, голого тіла, п'янства, бездуховності, нехтування цінностями роду і нації, а отже 4) ідейного і духовного винародовлення, заміни національних цінностей цінностями чужоземчизни, прямо супротивними нашим національним звичаям, які нещадно продовжують руйнувати соціальні, політичні, ідейні та духовні основи нашого повсякденного національного буття та національної державності. Відрадно й те, що О.Лук'яненко виступив з цілою низкою статей на цю тему в різних вітчизняних та зарубіжних виданнях і підготував на їх основі злободенну для сучасної української школи зокрема та освіти і виховання загалом працю "Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки" (Полтава, 2008), які, природно, викликали неабияке зацікавлення педагогічної громадськості.

Поставивши у цих публікаціях за мету не стільки вивести освіту "неньки-України на її ШЛЯХ у нещадному поступові глобалізації та уніфікації" (с. 5), скільки пошукати шляхів та способів діяльності таких родоцентричних шкіл, які б зберегли у свідомості та мисленні учнів і їх українську природу, і бажання жити для свого роду й свого народу одночасно і постійно, автор виносить на обговорення кілька надзвичайно важливих проблем.

Так, зіставивши освітньо-виховні утворення в Україні від Х-го до ХХІ-го століть, він пропонує дуже характерний для нашої нації спосіб виховуючого навчання, який передбачає такі чотири етапи: "ознайомлення" (сприймання); "вивчення" (поетапне періодичне осмислення); "закріплення" (своєрідна система перевірки правильності й оцінювання знань, умінь та навичок); "застосування" їх у житті. Таку схему навчального процесу О.Лук'яненко виводить на основі, так сказати, дидактичної сутності обряду Коляди, і це вказує на те, що вона сформована самим укладом повсякденного буття наших далеких пращурів, ним же продиктована і її необхідність. Зрозуміло, що механічно перенести її у сучасний навчально-виховний процес сьогодні не можна, адже цей процес сьогодні не може бути обрядовим. Однак поставлена О.Лук'яненком проблема цілком заслуговує того, щоб докладно вивчити її на основі інших народних джерел і на підставі одержаних даних розвивати та удосконалювати принципи навчання і виховання особливо в тій частині, де йдеться про застосування набутих знань, умінь і навичок. До того ж у початковій та середній школі на заняттях з різних предметів з цією метою необхідно розробити різні форми і способи такого навчання, важливими складовими якого були б саме народні обрядово-ігрові складники. Для фахівців з народної педагогіки, яких у нас, на жаль, дуже мало, для учителів-практиків тут відкривається широке поле діяльності. За того необхідно не забувати, що обряд з педагогічної точки зору є, як зауважує дослідник, не просто сукупністю "усталених звичаєв дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних

настанов", а становить "раціональну систему освітньо-виховних дій, які, збагачуючись у віках, стверджували та коригували життя русичів".

У процесі становлення принципу родошанування в українській педагогіці О. Лук'яненко не лише виокремлює й обґрунтовує принцип родовідповідності навчально-виховного процесу, а й робить особливий наголос на дійсному освітленні сьогодні майже повністю відірваних від життя, формальних принципів моралі. З огляду на те, що у статті вони не називаються, подаємо їх повністю. Тим паче, що сам автор дуже слушно наголошує: правила побудови навчально-виховного процесу, вибудовані лише на складових принципу родовідповідності, будуть формально зовнішніми, показовими. Тому тут винятково важливе значення має діяльність вихователя й вихованця, яка ґрунтується на збереженні й розвитку національних звичаїв і може включати в себе:

- 1) формування знань у галузі народного, руського декоративно-прикладного мистецтва;
- 2) розвиток умінь та вироблення навичок з виготовлення ляльок за традиційною технологією з глини, клаптиків, соломи;
- 3) майстрування оберегів з урахуванням світоглядних позицій мешканців руської ойкумени;
- 4) виготовлення елементів народного костюму;
- 5) вивчення традиційних кулінарних рецептів;
- 6) вивчення прикмет народного календаря;
- 7) складання казок, пісень у народному стилі;
- 8) ознайомлення з правилами побудови родинного дерева;
- 9) аналіз міфів та легенд слов'ян про людину, світ, Всесвіт тощо (с. 17).

Запропоновані О. Лук'яненком форми і способи "оживлення" родової моралі, звичайно, не вичерпують можливостей діяльності учителя і учня, вихователя і вихованця. Вони, як бачимо, з успіхом можуть бути використані у дитячих дошкільних закладах та початковій школі. Однак ця ідея містить раціональне зерно, адже "через зовнішню, матеріальну, показову сторону діяльності, через вплив її на емоційну сферу дитини відбувається закріплення розуміння співвідношення у таких парах як "минуле — теперішнє", "я — рід", "традиція — новаторство" тощо (с. 17). Саме на підставі такого розуміння світу і свого місця в ньому, на підставі таких взаємозв'язків подій, явищ і т. д. й маємо розробляти основні принципи навчання і виховання й у старших класах, прийоми національної дидактики й теорії виховання по формуванню національної свідомості підростаючих поколінь, національного характеру і життєвої позиції наших вихованців, їх прагнення і здатність співвідносити себе з національними цінностями, усвідомлювати себе представниками української нації і виокремлювати себе на цих підставах у світовій спільноті саме як українців.

На особливу увагу заслуговує й розуміння О. Лук'яненком дитини як "результату життєтворчості роду". Такою її бачити пропонує автор і в школі. Вельми цікавими тут є роздуми про волю і творчість учителя-вихователя і учня-вихованця, про родові знання, про індивідуальне й колективне у вихованні і т. д. В їх основі — своєрідність принципів спілкування учителя й учня. На цю тему в педагогічній літературі сказано дуже багато. Однак сутність питомо родової основи освіти і виховання, призначення родового знання у цьому процесі досі залишались на обочині педагогічних утворень, освітньо-виховного поступування загалом. Уся справа полягає в тому, що взаємини учителя і учня здебільшого розуміються як співвідпоряд-

кованість: учитель навчає, учень навчається. Але авторитарність для педагогіки ведичної Руси-України не просто була невластивою, вона прямо суперечила її основоположним підставам. Тож, досліджуючи глибинні джерела та неповторність принципів спілкування у процесі навчання і виховання, О. Лук'яненко доходить цілком обґрунтованих висновків і переконань: завдання і призначення учителя полягає не в тому, щоб учити, а в тому, щоб створювати умови для вільної творчості дитини, для вільного самовиявлення і розвитку того, що закладено в ній попередніми поколіннями. У такому разі учитель лише коригує процес цього самовиявлення і розвитку, а принцип співвідпорядкування замінюється усвідомленням своєї приналежності до Роду та глибинної відповідальності перед ним. Саме ж поняття "Рід" О. Лук'яненко розуміє і потрактовує не лише як кровну спорідненість, а, насамперед, як "універсалізоване поняття на позначення комплексу моральних, етичних принципів", а також як ознаку, "що співвідноситься із божественними, соціальними та матеріальними відносинами між Людиною і будь-яким іншим складником Всесвіту" (с. 25). Безумовно, таке розуміння Роду значно розширює можливості формування принципів справді національного виховання, поглиблює зміст української національної ідеї в педагогіці. Щоправда, усі ці розмісли не втратили б цінності та високості й без наскрізної "божественності", котру навряд чи сприйме і сучасний учитель, і сучасна освіта взагалі. Для ведичної педагогіки "божественність" справді була однією з визначальних ознак і обумовлювалась своєрідністю світогляду стародавніх русичів. Але зауважимо, (і про це також говорить О. Лук'яненко) навіть тоді обожнювання навколишнього світу відбувалось без поклоніння. Отже, стародавня "божественність" у ході становлення і розвитку національного світогляду переходила в одухотвореність, святість. Ту одухотвореність і святість, яка, на нашу думку, й має стати одним із складників сучасної національної освіти і виховання, надто ж коли йдеться про вивчення української літератури, а саме одухотвореність і святість у ставленні до рідної землі, до свого роду й народу, до національної історії, України і т. д., і т. п.

Факт того, що ідеї та принципи родоцентричної педагогіки витримали випробування упродовж століть говорить не лише про їх злободенність, а й глибинну життєву основу, про гостру потребу українського суспільства в них не лише в минулому, а й сьогодні, коли так багато говоримо про відродження національної освіти та виховання. Тому, незважаючи на деякі суперечливі положення та ідеї родоцентричної педагогіки, сформовані О. Лук'яненком у його публікаціях з цієї проблеми, її принципи необхідно спокійно, виважено і послідовно повертати в сучасний навчально-виховний процес, розвивати і примножувати їх задля розбудови справді національної сучасної української школи.

Посилання

1 Лук'яненко Олександр. Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки. — Полтава: Друкарська майстерня, 2008. Далі покликання на це видання у тексті.

2 Лук'яненко Олександр. Повернення фенікса: родоцентрична педагогіка // Берегиня. Всеукраїнський народознавчий часопис. — №3'08(58). — С. 80—81.